

SAMUEL GUSTAF HERMELIN

Några anteckningar kring ett 200-årsminne.

Av Gunnar Johnsson.

I år för jämt två sekler sedan föddes en inom det svenska bergsbruket vida känd och uppskattad personlighet — bergsrådet *Samuel Gustaf Hermelin*. Hans namn är kanske mer än något annat intimt förbundet med vårt näringslivs utveckling under det senare 1700-talet, och man kan utan överdrift påstå, att hans insatser och arbete på detta område blevo av avgörande slag, inte minst när det gällde att utstaka nya vägar för landets näringspolitik efter den dekadans som blivit en följd av de ständiga striderna mellan de båda ledande partierna hattar och mössor. Hermelin var verksam på flera områden, även om bergsbruket låg honom varmast om hjärtat. Få äro de som efterlämnat ett vackrare minne än han — i allmän och enskild välgörenhet, i uppoffringar för odlingar och bergsbruk, för konst och vetenskap och kanske framför allt för sitt lands geografiska och statistiska kartläggning. Städså åsidosättande sina personliga fördelar, såg han alltid i första hand på sitt fäderneslands bästa, vilket till slut skulle leda till, att han själv blev martyr för sin patriotism.

Samuel Gustaf Hermelin föddes den 4 april 1744 och var son till riksrådet Karl Hermelin. Efter studier i hemmet kom han till Uppsala universitet, där han redan vid sexton års ålder först avlade juridisk och därefter den s. k. bergsexamen. Som auskultant i Bergskollegium ingick han följande år på tjänstemannabanan, där han trots sin ungdom snart nog fick sig anförtrordade flera maktpåliggande uppdrag. Väl medverkade till detta förtroende i någon mån börden, som vid denna tid betydde mycket, men mest dock den unge mannens verkliga kunskaper och tidigt utvecklade säkra omdöme. Från denna tid till 1769 års riksdag, delades hans verksamhet mellan plikten att hålla bergsting i Hedemora och Öster- och Väster-Bergslagens Bergmästaredöme, resor inom Sveriges och Norges bergslager samt anställda försök med smältprocesser i Falun, där han liksom i förvaltningen av Ädelsfors guldverk införde flera värdefulla och bestående förbättringar.

Med 1769 års riksdag framträdde han för första gången på den politiska arenan. Han var då 25 år gammal. Hans far satt vid denna tid

i rådet och tillhörde mössornas parti, som efter hattarnas nederlag 1765 nu styrde landet. Detta ombyte i högsta ledningen hade medfört en plötslig och häftig förändring i hela den politik som i ett fjärdedels sekel dominerat, och denna förändring visade sig snart i alla inre förhållanden. Den finansiella oreda, som detta tidskifte lämnat efter sig, var stor och bekymmersam.

Den unge tillförordnade bergmästaren, som inom sitt fögderi varit åsyna vittne till all den villervalla rådets rikshushållning framkallat, såg sig snart tvungen att ställa sig i ett motsatt läger till faderns. Valet mellan den sonliga och den medborgerliga plikten var svårt, men Hermelin bestod provet och bidrog med sin röst till det riksdagsbeslut som störtade det härskande partiet och med detta jämväl fadern. Hans hållning väckte allmänt gillande — i dessa korrupsionens tider var den omutliga medborgerliga plikt känslan långt ifrån någon alldaglig företeelse — och på ständernas tillrådan utnämndes han kort tid efteråt till ordinarie bergmästare med uppdrag att utöva vård och tillsyn över rikets ädlare bergverk. År 1774 befordrades han till assessor i Bergskollegium och slutligen 1781 till bergsråd, vilken befattning han sedan upprätthöll till 1815, då han sökte och erhöll avsked.

1782 företog Hermelin en utlandsresa, delvis bekostad av statsanslag, som förde honom genom flera av Europas länder samt till Nordamerika. Ändamålet med resan var att besöka andra länders bergverk och inhämta upplysningar om dessas drift och uppfinningar. Färden gick genom Holstein, Tyskland, Nederländerna och Frankrike, där han gick ombord på ett fartyg destinerat till Nord-Carolina. Efter en äventyrlig färd varunder fartyget flera gånger anfölls av kapare anlände han sent omsider till det stora landet i väster. Utom ett diplomatiskt uppdrag var Amerikaresans ändamål enligt den kungliga instruktionen i första hand att utforska och bedöma det inflytande på den svenska handeln, då framför allt järnhandeln, som de nordamerikanska staternas förmodade självständighet kunde medföra. Vistelsen här blev lång; först efter tre års bortovaro återvände

Hermelin till hemlandet, sedan han först i England någon tid studerat detta lands redan då högt uppdrivna industriella verksamhet.

Väl hemma skred han genast till verket att i praktiken omsätta vad han sett och lärt under sina vidlyftiga resor. Som sin första uppgift tog han att kartlägga Sverige och Finland samt att upprätta noggranna beskrivningar över dessa länders olika trakter. I detta syfte sände han på egen bekostnad en hel stab av geografer, naturkunniga, bergsmän och tecknare åt olika håll för att insamla underrättelser, jämföra, pröva och förbättra redan befintliga kartor samt att upprätta nya. Efter ett nära 15-årigt ihärdigt bemödande och oavbrutna uppoffringar kunde Hermelin till landets stora gagn utgeva en nästan komplett atlas över Sverige och Finland — den bästa och mest fullständiga vi ägde till långt fram i tiden. Dessutom utgav han en mängd kartor över gruvor och malmfält, ävensom en betydande samling petrografiska kartor med bifogade beskrivningar över åtskilliga trakter i vår nordligaste landsdel. Det var i samband med denna verksamhet, som hans uppmärksamhet fästes på Norrbotten. Ingenting hade dittills gjorts för tillgodogörandet av de outtömliga rikedomar som denna provins ägde i sina naturtillgångar. Sverige hade i sitt eget hus miljoner men sträckte ej ut handen för att ta dem. Väl voro Frihetstidens partistrider vid riksdagarna slut, och Gustav III hade fallit för lönnmördarens kula, men i stället slösade hans efterträdare på tronen med sina och landets krafter på krigsföretag. För landets, minst för det avlägsna Norrbottens utveckling, hade man varken ögon eller tanke.

Hermelin beslöt emellertid att här gripa in, och med sin vanliga energi gick han till verket. Först inköpte han Hedefors förfallna sågverk och sedan Meldersteins nedlagda bruk, förbättrade det förra och återställde och utvidgade det senare. Därefter anlade han Selets bruk med 1,800, Svartå med 900, Törefors och Övre Kalix' bruk med tillsammans 1,800 skeppund årligt smide. Därjämte lät han uppodla ödemarker, torrlägga otillgänglig träskmark samt anlade många mil vägar till tidigare isolerade trakter. Hermelin nöjde sig inte härmed. För att få fart på sina anläggningar lät han från de södra provinserna inkalla kunniga bruksarbetare, smeder, masmästare, hantverkare och kolare samt ett stort antal odlare, som skulle uppodla jorden kring de 130 nybyggen, han låtit anlägga på skilda håll i Norrbotten.

»Nybyggarens och skogshuggarens yxa ljöd i väldiga ekon genom skogarna», skriver en 1800-talsförfattare, »nyodlarens ryssjningar uppsände rökpelare på rökpelare, strömmarna, där laxen så länge fått ostörd göra sina språng uppför forsarna och fallen, fylldes med timmerflottar, här hördes ett sågverk arbeta med halvt väsande, halvt visslande ljud, där flögo eldgnistorna i jättelika kvastar ut från masugnarna, och på flera mils omkrets hördes brukshammarnas taktmässiga slag mot väldiga städ; där skogen förut stått ogenomtränglig och endast vikit undan för en eller annan insjö för att kunna upp- och nedvänd spegla sig i dess klara yta, såg man nu på nyanlagda vägar rader av forlass från milor och gruvor. Det var ett liv i den nyss så tysta, nästan ödsliga trakten och en man hade kallat det fram — samme man, som förvärvat sig ovansklig ära genom upptäckten av Sveriges rikaste och outtömligaste järnmalmsslager i Gellivare.»

Att statskassan inte blev alldeles lottlös genom dessa anläggningar, visar den skatt på nära 3,000 riksdaler, som redan 1806 utbetalades enbart från Hermelins bruk inom Norrbotten.

I motsats till så många andra stora män fick Hermelin redan under sin levnads dagar på mångahanda sätt röna tacksamhetsbevis för de stordåd han uträttat. Han var sålunda medlem av Vetenskapsakademien och av ett flertal utländska samfund. Vidare lät hans eget stånd till riksdagen 1800 prägla en guldmedalj över honom, på vars ena sida följande inskrift stod att läsa: »För utvidgad kunskap om Fäderneslandet, förkovrade näringar, befolkade ödemarker. Av medborgare och vänner 1800.» Först tio år senare fann den kungliga nåden skäligen att förära honom Nordstjärneorden. Att så icke tidigare skett, berodde väl närmast därpå, att Hermelin råkat falla i onåd hos såväl Gustav III som dennes son, emedan han vid den stormiga riksdagen 1789 vågat uppträda mot säkerhetsakten, som han ansåg för »en landsfördärvlig olycka» och som han ej ville gå med på, »emedan», som han yttrade till protokollet, »han trodde på Guds försyn och på den som förbjudit, att hans namn missbrukades; och som säkerhetsakten vore en förändring och ej någon förklaring av den regeringsform, han besvurit, kunde han icke däruti ingå».

Men trots all berömmelse och trots alla framgångar skulle dock friherre Hermelin få se sina sista levnadsdagar fördystras av tillstötande motgångar och bekymmer. De i början av 1800-